

WŁADYSŁAW SYROKOMLA

Marcin Studziński

Ta lektura, podobnie jak tysiące innych, jest dostępna on-line na stronie wolnelektury.pl.

Utwór opracowany został w ramach projektu Wolne Lektury przez fundację Nowoczesna Polska.

WŁADYSŁAW SYROKOMLA

Marcin Studzieński

KARTKA Z KRONIKI WILNA

CZEŚĆ PIERWSZA. WIECZÓR MIESZCZAŃSKI

I

Stefan Kotwica rajca wileński
Sprawował ucztę w dzień swego święta,
Rej wodził w tańcu Marcin Studzieński:
Miłém nań okiem patrzą dziewczęta,
Siwi starcowie patrzą nań mile
Jako na wnuka albo na syna;
Bo pan Studzieński zuch w całej sile,
Każdemu młode dni przypomina.
A nasi starcy, plemię junacze,
Postarzeć sercem prędko nie mogą, —
Za skaczącymi choć okiem skacze
I rześkie takty wybija nogą,
Spod sutych skrętów siwego wąsa
Mruczy piosenkę — snadź¹ dusza rada —
Głowę zarzuca, brodę potrząsa
I ręce pysznie za pas zakłada.
W dzielnym narodzie wiedzą to starzy,
Że być powinni wzorem młodzieży;
I znają dobrze, co im do twarzy,
Co dostojności ich przynależy.
Czy kord bojowy, czy puchar w dłoni,
Starzec ochoczo rej u nas wiedzie,
Czy biesiadnicza muzyka dzwoni,
U nas starcowie zawsze po przedzie.

Starość

II

Muzyka dzwoni, a młodzież hasa
I najserdeczniej szumi zabawa;
Zagrzana tańcem dziewicza krasa
Jeszcze się bardziej promienną zdawa²,
I jeszcze ostrzej do serca sięga
Grot pięknych oczek błyszczący jaśnie;
Furknie w powietrzu dziewczęcia wstęga
Albo splot włosów po skroni głośnie,
Taki dreszcz dziwny przejmie tancerza,
Że wraz by duszę oddał dziewczyninie,
Krew mu do serca młotem uderza
A głowa krąży jakby po winie.
Marcin Studzieński tancerz ochoczy,
Do tańca córkę wiódł gospodarza:
Iskrą goreją młodzieńca oczy,
Iskra dziewczęce oczki rozżarza,
Gdyby nie hucznej muzyki gwary,
Gdyby w podkówki tak nie grzmocono,
Można by słyszeć u piérwszej pary,
Jak jednym taktiem uderza łono;
Lecz choć nie słyhać nic za łoskotem,
Łatwo odgadnąć, nie myśląc wiele,
Stare matrony już szepcą o tém:
«Będzie wesele».

Taniec, Kobieta, Uroda,
Mężczyzna

Kobieta, Mężczyzna, Taniec

¹snadź (daw.) — widocznie. [przypis edytorski]

²zdawa — dziś popr. forma: zdaje. [przypis edytorski]

III

Będzie... nie będzie... na dwoje wróży
 Babka wróżbiarka, śledząc z ukradka,
 Bo coś pan ojciec oblicze chmurzy,
 A niespokojna coś pani matka;
 I pan wójt miejski nachmurzył lica,
 Zwrócił ku ojcu wzrok zagniewany:
 «Po co³ ci było wwodzić⁴ szlachcica
 Między mieszczany?»

Mieszczanin, Szlachcic,
 Pozycja społeczna, Duma

«Żem go wprowadził — niewielka rzecz,
 Jak sobie przyszedł, tak pójdzie precz!
 Jeżeli szlachcic, stąpając z góry,
 Zechce nam miejskie uwodzić córy.
 Niechaj się każdy dzierży swych granic,
 Nam ich wielmożność nie zda się na nic;
 Ważność mi wielka! koń i szabelka,
 Pustka w kieszeni i harda postać!
 Sławetna miasta obywatelka
 Żoną szlachcica nie może zostać!
 Niech się tak bardzo z nami nie kuma,
 My się na łasce szlacheckiej znamy,
 U nas jest nasza mieszczkańska duma,
 Z łokcia⁵ i szali, z handlu i kramy⁶».
 Tak mówił z gniewem Stefan Kotwica,
 Trafił mieszczanom w stronę pochlebczą
 I pan wójt miejski zachmurzył lica,
 I na młodego zucha szlachcica,
 Już znowę szepcą.

IV

Marcin Studzieński nie wie o znowie,
 Nie zważa na nic i na nikogo,
 A taniec idzie, grzmocą grajkowie,
 A on zajęty Maryją drogą
 Na wypoczynek usiada przy niej
 I tysiąc grzecznych przymileń czyni,
 Pieści jej rączkę, szepce do ucha,
 A głos ma drżący — braknie mu słów...
 A ona rada, śmieje się, słucha,
 Ochłodzi oddech — i w taniec znów.

V

Na półzegarzu już po północy!
 Już słyhać nocne wołanie stróży,
 Już w muzykantach nie stało⁷ mocy,
 Już i do tańca siła nie służy.
 Ucichły huczne skrzypce i kotły,
 Tłum się zamieszał po izbie całej;
 Już się tancerzów ręce rozplotły,

³coż — dziś: cóż. [przypis edytorski]

⁴wwodzić — wprowadzać. [przypis edytorski]

⁵łokieć — daw. jednostka miary, równa 2 stopom i wynosząca ok. 60 cm; służyła do odmierzania np. sukna i innych materiałów; symbol kupców. [przypis edytorski]

⁶krama — dziś: kram; sklep, stoisko. [przypis edytorski]

⁷nie stać czegoś — nie starczyć, zabraknąć. [przypis edytorski]

Już się zmęczone nogi zachwiały;
I u pań mieszczek złociste czepce
Już po szklanicy na bakier głowa,
Jedna do drugiej po cichu szepce:
«Już czas do domu pani majstrowa!»
Beczulka wina jedna i druga
Już pustym dźwiękiem na *finis* dzwoni,
Niejeden mdławo oczami mruga
I srebrny puchar wypuszcza z dłoni.
«No gospodarzu! żegnać cię trzeba
Dałeś nam hojnie i pić, i jeść;
Dałeś nam soli, dałeś nam chleba,
Dałeś nam wina, dałeś nam cześć».

VI

Goście żegnają pana Kotwicę
I opuszczają gościnne progi,
Tłum panów — mieszczan poszedł w ulicę,
Choć nie każdemu posłuszne nogi,
Słysząc w ulicy pochmielne gwary
Lub głos piosenki ostry a twardy;
Niech sobie zrządzi stróż miejski stary,
Niestraszne groźby ni alabardy!
«Czyż człek w ulicy krzyżeć nie może,
Gdy sobie podpił, kiedy mu stanie,
Czy my włóczęgi jakie broń Boże?
Tutejsi kupcy albo mieszczanie,
Pacholek miejski!!! żartuj zdrów bracie!!»
Tak stroją śmieszki z nocnego stróża.
A w gospodarskiej pustej komnacie
Została gości garstka nieduża:
Został wójt miasta i dwaj ławnicy
Z siwemi brody, z siwemi głowy,
Czterech przyjaciół pana Kotwicy
I magdeburski pisarz sądowy.
Sama starszyzna — same sensaty⁸ —
Znaczno po wąsach, co jeżą srogo,
A w oddalonym końcu komnaty
Pozostał rycerz ze swą niebogą.
Czegoś tam w tańcu nie dogadali
Nie dokończyli jakiejś chychotki,
Więc od starszyny siedli w oddali
I wiodą z sobą rozhovor⁹ słodki,
Rozhowor słodki, pusty, dziecinny
Bez ładu, składu, jakby w pochmielu;
Gdyby go z boku słyszał kto inny,
Mógłby powiedzieć, że poszaleli.
Spytaj się u nich, gadali o czym,
To żadne z dwojga samo nie powie.
«Ot! my gwarzymy, ot my chychoczem,
Bo nam tak dobrze na téj rozmowie».
Dobrze wam społem!... strzeżcie się młodzi:
Starsi inaczej widzą te rzeczy!

⁸*sensat* (daw., z łac. *sensatus*: rozumny) — osoba mądra, poważna i ciesząca się poważaniem. [przypis edytorski]

⁹*rozhovor* (z rus.) — rozmowa. [przypis edytorski]

Pan wójt coś groźnie oczami wodzi,
Pan ławnik szepce i ręką przeczy,
Pan pisarz miejski nie kończy kwarty,
A pan Kotwica czoło zachmurza;
To zły prognostyk, nie żadne żarty:
Ej będzie burza!

VII

«Panie szlachcicu! panie Marcinie! —
Zawołał burmistrz, najpierwszy w radzie —
Czy znasz przysłowie: że zła nie minie
Kto między szparę w drzwi rękę kładzie?
Czy znasz przysłowie sowy i kruka?
Proszę na baczny chować je względzie,
Niech sobie równy równego szuka;
Czem czart nie orał, tem siać nie będzie,
A to się znaczy, że my choć prości,
Choć naszych przodków szereg niedługi,
Mieszczanie Jego Królewskiej Mości
Tacyśmy dobrzy jak i kto drugi,
A może lepsi... co to na świecie
Nie ma szlachcianek, wojewodzianek,
Że córki miejskie uwodzić chcecie?
Dość tych chychotek i pogadanek!
Ja wiem szlachcicu, co tobie w głowie,
Że się odurzy biedna niewiasta,
Wara¹⁰ tych myśli! — ja ci to mówię,
Wójt wileńskiego sławnego miasta».

Pozycja społeczna, Duma,
Kobieta, Mężczyzna

VIII

Marcin Studzieński powstał zdumiony,
Krew mu do twarzy warem nabiegła,
Wtém pisarz miejski wpadł z drugiej strony,
Groźny jak Jowisz, krasny jak cegła;
Szeroko o tém gadano w mieście,
Że k'pięknej Marii¹¹ miał afekt rzewny,
Prawda czy kłamstwo — kto to wie wreszcie?
Ale pan pisarz był bardzo gniewny.
Poprawia pasa, czuprynę muska,
A pogładziwszy ręką po głowie,
Stylem statutu, po polsku z ruska
Tak się odzowie:

«Wszak król jegomość, Jagiełło stary
Dał nam statuta i pergaminy¹²,
Kto by niedobre knował zamiary,
Ma być ukaran wedle swej winy;
A waść kto taki! hej panie bracie,
Co na nas wszystkich poglądasz z góry?
Na miejskim gruncie, przy magistracie
Do córki miejskiej stroisz konkury.
Przecz się szlachice tutaj panoszą
Pustą kieszeńią i tarczą biedną?
Możesz tańcować, kiedy cię proszą,

¹⁰wara (daw.) — strzeż się. [przypis edytorski]

¹¹k'pięknej Marii (daw.) — ku pięknej Marii; do pięknej Marii. [przypis edytorski]

¹²pergamin — pergamin; tu przen.: dokument znacznej wagi. [przypis edytorski]

Ale nie z jedną!...
Ale nie z jedną... bo to zniewaga.
Patrz, jak mu piękne smakują lica!..
To przyzwoitej kary wymaga!
Precz stąd szlachcica!
Precz stąd szlachcica! — wszyscyśmy równi:
Nam nie potrzeba szlachty widoku!»
Pan Marcin k'miecza porwał się główni,
Pan pisarz szukał czegoś u boku;
Przyszłaby walka słowo po słowie,
Lecz pan Kotwica huknął jak z beczki:
«Co to się znaczy? Mości panowie!
Wara w mym domie kłótnie i sprzeczeki!
Ja was prosiłem panie Studzieński
Podzielać z nami chleb i zabawy,
Bom siła liczył na wasz duch męski,
Bo byłem pewien, żeś rycerz prawy.
A waść się znęcasz nad moim progiem,
Czyhasz na cnotę mojego dziecka:
Jakeś tu przyszedł, idź z panem Bogiem!
Nam niepotrzebna łaska szlachecka.
Idź i nie wracaj — albo bądź gotów,
Że cię niegrzecznie za drzwi wywiode.
Ty panno córko!... dość tych zalotów,
Bo cię zasadzę na chleb, na wodę».

ix

Tak mówił stary groźnie i żwawo,
Aż mu żrzenice iskrami gorą;
Marcin Studzieński z godną postawą
Poszedł ku niemu i rzekł z pokorą:
«Sławetny rajco! nie w złym zamiarze
Próg waszych komnat przestępowałem;
Moje sumienie wyznać mi każe,
Że waszą córkę kocham z zapalem;
Chciałem odłożyć moje wyznanie,
Aż przyjaźniejsza chwila posłuży,
Lecz mnie zmuszacie... niech się więc stanie!...
Żyć bez twej córki nie mogę dłużej:
Rad, że rozmowa ku temu zmierza,
A jój sprzyjania pewien po trosze,
Raczie przebaczyć śmiałość żołnierza,
Że o jej rękę przy świadkach proszę».

Oświadczyły

x

Podumał trochę Stefan Kotwica,
Spojrzał na wójta i resztę gości,
«Nie, panie bracie!... nie chcę szlachcica,
Nam nie potrzeba waszój zacności;
My się na zięcia takiego piszem,
Co go zrodziła matka mieszcanka,
Co byłby w handlu mym towarzyszem,
Co by po towar jeździł do Gdańska,
Co by miał grosza swego dostatek,
Nie patrząc na to, co mu zostawię,
A na ratuszu u sądu kratak

Mieszczanin, Szlachcic,
Rodzina, Pozycja społeczna

Obok mnie zasiadł na rajców ławie.
A waszmość szlachcic — herbu Gryf pono;
Cóż mi z waszego Gryfa czy Smoka?
Masz chudą szkapkę, szablę stępioną:
Ot i dostojność wasza wysoka!
Pójdiesz na wojnę lub siądziesz w mieście
Na teściowego kawałku chleba;
Jeszcze by bracia rzekła nareszcie,
Że mi szlacheckich związków potrzeba!
A toż mi na co? — nie, panie bracie!
Nie waż mi więcej wdzięczyc się do niej.
Lepszy cechowy przy swym warsztacie
Niż lichy szlachcic, co wiatry goni».
«Dobrze powiedział... czyta jak z księgi» —
Krzyknęli goście już podchmieleni,
«Wiwat Kotwica! mieszczanin tęgi,
Co tak dostojność mieszczańską ceni!»
Podano gościom miodu antały
I rozpoczęto huczne wiwaty;
Żalem i wstydem przejęty cały,
Rycerz Studzieński wyszedł z komnaty.
Zarzucił rysią delię na szyję,
Hełmem płonące czoło osłania
I na splakaną w kącie Maryję
Rzucił boleśny wzrok pożegnania.

CZĘŚĆ DRUGA. OBMUROWANIE WILNA

I

Stara stolica Giedyminowa,
Wilno, pieszczota pięknej natury
Pomiędzy gaje, pomiędzy góry
To kwiat, co w dzikim zielsku się chowa...
Gdy się na strome wdzierasz urwisko
Albo brniesz piaskiem, drogą pochyłą,
Nigdy byś nie zgadł, że Wilno blisko,
Gdyby twe serce silniej nie biło.
Gdy przed twojemi mignie oczyma
Szczyt pierwszej wieży, pierwszego krzyża,
Czujesz dreszcz święty, ów dreszcz pielgrzyma,
Co się ku miejscu świętemu zbliża;
Korne kolano samo się zgina,
Serce uderza tętnem żaloby:
Bo tu Litwina Mekka, Medyna,
Tu jej proroków kolebki, groby!
Tu przed wiekami Litwini starzy
Palili bogom ofiarne znicze,
Tu Przenajświętszej Panny oblicze
U bramy miejskiej stoi na straży,
Tu Jagiellończyk, lilija dziewic,
Syn uświęcony litewskiej matki,
Patron-przyczynca, książę, królewic,
Złożył w świątyni ziemskie ostatki;
Tu się męczeństwa pamiątka budzi,
Trzy krzyże wieńczą górę pochyłą.
Bo gdzież jest naród, gdzie miasto ludzi,
Co by proroków swych nie zabiło?
Niejednokrotnie nad miastem starém
Pan różdżkę pomsty wyciągnąć raczy:
Trapi je głodem, morem, pożarem,
Trapi przez krwawy najazd krzyżaczy.
To znów miłościw ku dzieciom swoim
Daje po klęskach wytchnąć szczęśliwie;
Ludzi nawiedza zdrowiem, spokojem,
A urodzaje pełni na niwie,
Baszy ukrzepia, mury rozszerza,
Duchem mądrości nawiedza starsze,
Wlewa odwagę w piersi rycerza,
I zbawcze myśli w serce monarsze.

Miasto

II

Tak wśród rozlicznych losów przemiany
Wilno przetrwało drugie stulecie;
Giedymin pierwsze zasnował ściany,
Olgierd gród ojca kochał jak dziecko,
Pod Jagiellonem w potęgę wzrasta,
Bo czuwa nad niem łaska książęcia,
Pogańskie czoło starego miasta
Już Chrystusowym krzyżem uświęca.
I z wież kościelnych zagrały dzwony,
Kiedy pogaństwa pierzchła pomroka,
A Pan zastępów żegna z wysoka
Litwę i Wilno, i Jagiellony.

Miasto, Historia

A choć krzyżackie czasem znamiona
Zawiały tutaj w bojowym szyku,
Polski i Litwy dłoń zespolona
Odparła Niemca aż do Bałtyku.
Zaprzestał ufać w zdrad swoich dzieło,
Że nas wyplemi¹³, że kraj nam wydrze,
Gdy pod Grunwaldem Witold z Jagiełłą,
Rogatą głowę strzaskali hydrze.
Tymczasem wzrastał, wzrastał gród stary
W sławę u ludzi, w łaskę u Boga,
Z Niemiec od Rusi drużyna mnoga
Szła tu osiadać, kupczyć towary,
Sprawiać rzemiosła dłońmi bieglemi,
Odmierzać łokciem, ważyć na szali,
I żyć pod prawem litewskiej ziemi,
Co jej kniaziowie dobrzy nadali.

III

Co ojciec począł, to syn dokona,
Uzacnia Wilno nad insze grody,
Książę Kazimierz, syn Jagiellona,
Dał przywileje nowe, swobody.
A kiedy ludzie zewsząd się garną,
Kiedy ład w mieście rodzi się nowy,
Książę napisał ustawę karną,
Aby bezpieczne były ich głowy.
Dzieło ojcowskie umocnił jeszcze
Książ Aleksander prawy nowemi¹⁴,
Tylko postrachy jakieś złowieszcze
Krążyć poczęły w litewskiej ziemi:
Że się odgraża książ Michał Gliński
Na Illiniców coś¹⁵ w sercu knowa¹⁶,
Że ma ich bronić pan Zabrzeziński
I buchnie w kraju wojna domowa.
A z drugiej strony, tam od Podola,
Tam z tatarszczyzny strach wieje wszędzie,
Rycerz w zbroicy dostoi pola,
Ale z bezbronném miastém co będzie?
Póki mieszkańców było w niém mało
Za mur starczyły piersi waleczne,
Dziś już ceglane mury konieczne,
Bastie i bramy mieć już przystało.
By nieprzyjaciel nie wszedł tak łatwo,
Opasać murem konieczność zmusza:
Świątynie pańskie, ściany ratusza,
Kapłanów, starców, niewiasty z dziatwą,
To co najświętsze dla duszy człeka,
Gdzie z jego piersi modlitwa płynie,
Gdzie go otacza prawa opieka,
Gdzie ma wytchnienie przy swej rodzinie,
Może wróg przypaść niespodziewany,
Spali, zbezczęści i pozarzyna;

Miasto, Opieka

¹³wypłemić — wyniszczyć całe plemię. [przypis edytorski]

¹⁴prawy nowemi — dziś: prawami nowymi. [przypis edytorski]

¹⁵coś — dziś: coś. [przypis edytorski]

¹⁶knowa — dziś: knuje. [przypis edytorski]

Więc rada w radę pany, mieszczany¹⁷,
Opasać murem gród Giedymina.
I z pięciu krańców, z pięciu stron świata,
Gdzie pięć dróg wielkich w mieście się schodzi,
Niech z baszty sterczy groźna armata
By wstrzymać wylew wrogów powodzi.

IV

U nas wiadomo z ojców przykładu
Że gdzie potrzebny środek ochronczy,
Tam gadu gadu, a nie masz ładu,
Do dnia sądnego rzecz się nie skończy,
Aż myśl ognista jak promień słońca
Ku celom bożym powoła rzesze,
Aż dłoń potężna, wzruszeniem drżąca,
Z zimnego gładu iskrę wykrzesze:
Aż gorejące natchnieniem słowo
Wybuchnie ogniem, zapłoni twarze,
Wstrząśnie zmartwiałą deskę piersiową
I sercu czynem zakipieć każe.
Wtedy na Litwie żyć już nie szkoda,
Nowych w jej dziatwie dojrzysz przymiotów,
I ład się znajdzie, i święta zgoda,
I duch do ofiar gorących gotów;
Litwin zapomni uraz uprzejmie,
Pójdzie choć w ogień w najlepszej chęci,
Kęs chleba sobie od ust odejmie
I krwi ostatnią kroplę poświęci.

Dziedzictwo, Słowo,
Obyczaje

Czyn, Poświęcenie

V

Taką ognistość w myśli i słowie,
Taki we wzroku zapal zwycięski,
Taką potęgę, co k'czynom¹⁸ zowie,
Miał Wojciech Tabor, biskup wileński.
On, jako niegdyś Stanisław święty,
Królom i panom nadstawiał czoła;
Jak Oleśnicki równie był zdjęty
Miłością kraju i czcią kościoła.
Wedle pasterzy dobrych zwyczajów,
Po Chrystowemu do serca garnie
I wierne owce swojej owczarnie,
I wszystek naród swojego kraju.
On za ich sprawę stawiał się śmiało,
Jak mu kapłańskie każe sumienie,
Chociażby za to spotkać go miało
Prześladowanie lub umęczenie.
On Aleksandra Jagiełły głowę
Uwieńczył książąt litewskich mitrą,
On wzmocnił z Polską przymierze nowe,
Przeniknął wrogów zasadzkę chytrą;
Za jego wpływem, polska korona
Na Aleksandra błysnęła czele,
A jednak później nieprzyjaciele

¹⁷*pany, mieszczany* — dziś: panowie, mieszczanie. [przypis edytorski]

¹⁸*k'czynom* (daw.) — ku czynom, do czynów. [przypis edytorski]

Wyzuli starca z pańskiego łona.
Król się nań gniewem srogim obrusza,
Zamyka przed nim wejście senatu,
Że chrześcijańska Wojciecha dusza
Za lud się wstawia do majestatu.
Że ze swojego wręcz stanowiska
Śmiał mu przypomnieć kraju ustawy,
Śmiał głośno wołać, że lud uciska
Gliński — powiernik króla nieprawy.
Lecz się kapłańskie nie złękło serce,
Wojciech przed sejmem stanął raz drugi,
I śmiało palcem wskazał na zdzierce,
Słabego pana zdradliwe sługi.
Stawi jak pasterz groźne oblicze,
Jako poddany przed tronem klęka,
Ażeby tylko królewska ręka
Z szpon Glińskiego wydarła bicze.
Nic nie pomogła szlachetna praca,
Uwiedli króla chytry zbrodniarze,
Król od Wojciecha oczy odwraca
I sprzed oblicza odejść mu każe.
I gdyby wkrótce nie śmierci prawa,
Co Bóg na króla przedwcześnie zsyła,
Może drugiego krew¹⁹ Stanisława
Kartę by dziejów naszych splamiła;
O zacną głowę obrońcy swego
Litwini drżeli po całym kraju:
Król nie ma serca karcieć Glińskiego,
Gliński przebaczać nie ma zwyczaju!

VI

Jeszcze za czasów łaski królewskiej,
Błagał go Wojciech z radnemi pany,
Aby gród święty, gród nasz litewski,
Był krzepką ścianą obmurowany.
Król podskarbiego przyzwał ku radzie,
A rozważywszy środki i cele,
Rzekł, że murować przeszkód nie kładzie,
Ale dziś w skarbie grosza niewiele,
Że to niepilna jeszcze robota,
Że co ma stać się, później się stanie,
«Nie, miłościwy królu i panie!
Do Litwy zewsząd otwarte wrota;
Tatarzyn goni wiatr w Ukrainie,
Wielki książ Moskwy z wami w rozterce,
Gdy niespodziana chmura nadpłynie,
Gdy piorun w Litwy ugodzi serce:
Nie pora będzie murować bramy,
Gdy przyjdzie późno płakać nad stratą;
Jeżeli w skarbie grosza nie mamy,
Serca litewskie dał Bóg nam za to!
Serce ochocze, wierne krajowi,
Swojemu miastu i chwale bożej;

Patriota, Pieniądz

¹⁹krew' — apostrofem po spółgłoskach w, b w wygłosie (np. gołąb') długo znaczone „miejsce po zaniku” prasłowiańskiej pólсамogłoski, jeru miękkiego; spółgłoski te wymawiano jako miękkie, co ujawnia się do dziś w odmianie, w której występuje -wi-, -bi- (np. krwią, gołębiem). [przypis edytorski]

Każdy z nas znajdzie drobny grosz wdowi,
Co na ofiarę ojczyźnie złoży,
Dłonią ubogą, dłonią bogatą,
Jako kto może, niech się przyczyni.
Ja całe mienie poświęcam na to,
Mnie dopomogą wszyscy Litwini!»
«Wszyscy Litwini! — zgoda, tak zgoda!
Niech każdy wzniesie muru kawałek!» —
Mówił wileński pan wojewoda,
Mówił litewski wielki marszałek,
Żmudzki starosta, kanclerz litewski,
Wszyscy wołali jednym wyrazem:
Jak gdyby płomień z iskry niebieskiej
We wszystkich sercach wybuchnął razem.

VII

Wojewodowie i kasztelany,
I wszystek senat litewskiej ziemi,
Rzucają pieniądź garściami pełnemi,
Warować miasto tworzą już plany.
Czy który więcej czy mniej bogaty,
Jeden przed drugim pośpiesza z darem,
I jagiellońskie w zamku komnaty
Kipią zapału świętym rozgwarem.
Już Wojciech Tabor nie wyrzekł słowa,
Przeżegnał złoto z modlitwą tkliwą,
I łza gorąca, dyjamentowa,
Spadła na jego brodę sędziwą;
Zebrawszy pieniądź porozrzucany,
Głosem natchnienia wyrzekł dostojnie:
«O! krzepkie będą baszty i ściany,
Bo miłość kraju nada im spójnię».

Patriota, Pieniądź

VIII

I stał się rozgłos między mieszczany²⁰,
Co senatorstwo na zamku czyni,
«A my ktoż tacy? to nie Litwini,
Że lud do składki niepowołany?
Tu idzie sprawa o naszą głowę,
O bezpieczeństwo chat i ratusza,
Gdzie przywileje pargaminowe,
Gdzie naszych swobod złożona dusza!
Na nas by spadły krajowe klęski,
Starzec, niewiasta, dziecię przypłaci».
Tak na ratuszu wołał do braci,
Pan Otczeńko, burmistrz wileński.
Pan rajca miejski, Stefan Kotwica,
Między swojemi głowa nie lada,
Obywatelski zapal podsyca
I tak powiada:

IX

«Dom moj ubogi, nawet drewniany,
Ale mam w sklepie wiele towarów,

²⁰między mieszczany — dziś: między mieszczanami. [przypis edytorski]

Wolę coś stracić na miejskie ściany,
Niż stracić wszystko z łaski Tatarów.
Zbierałem grosze w ciężkim mozole,
Bo nie tak łatwo teraz o złoto,
Jednak na waszym radzieckim²¹ stole
Dwie kopy groszy składam z ochotą».
Pan pisarz miejski, człowiek z natury
Do dobrych czynów chętny i łatwy,
Dał kopę groszy na miejskie mury,
Dla bezpieczeństwa swój przyszłej dziatwy.
Bo choć był człkiem nie pierwszej wiosny,
Siwiał przy aktach miejskiej ławicy,
Jednak na córkę pana Kotwicy,
Zawsze poglądał wielce miłośnie.
Tak jeden, drugi, wielcy i mali,
Skąpi i szcudrzy — z ochotą miłą
Złotém radziecki stół zasypali,
Bo o powszechną sprawę chodziło.
Bo gdzie zagraża krajowi bieda,
Tam są Litwini zawsze bogaci:
Panom się nędzarz wyprzedzić nie da,
Kto krwi nie leje, — to groszem płaci,
Pomny, co zawżdy od kraju bierze,
Wszystko krajowi składa w ofierze.

x

Stało się tedy — pieniądz już gotów,
Kupiono cegieł, kamieni, chleba,
Lecz nim do kielni, lecz nim do młotów,
Wprzód do modlitwy udać się trzeba:
Bóg po ojcowsku patrząc z góry
Ludzkim starunkom zsyła pomoce,
Ukrzepia w grodach bramy i mury,
Wiekową twardość daje opoce,
Daje natchnienie planów w osnowie,
Obrońnym basztom kształtuje czoło,
Robotnikowi umacnia zdrowie,
Nawiedza w pracy myślą wesołą.

xi

Od Boga zbożne dzieło poczęto,
Król je od siebie jeszcze uświetnia,
I wielkie było na Litwie święto
W dzień Wojciechowy, przy końcu kwietnia²²,
W rozkwitającej wiosny poranek
Piękna na niebie była pogoda,
Przed katedralny w Wilnie kruzganek
Lud się litewski cisnął jak woda,
Kolebki panów i same pany,
Szlachta, mieszczenie, wszyscy w natłoku,
Každy w świąteczny ubior przybrany,
A z uroczystym wyrazem w oku,
Tłum różnobarwny, gwarny, wesoły,

Lud, Tłum

²¹radziecki — należący do rady; tu: rady miasta. [przypis edytorski]

²²dzień Wojciechowy, przy końcu kwietnia — 23 kwietnia kościół katolicki obchodzi wspomnienie Jerzego i Wojciecha. [przypis edytorski]

Po katedralnym placu się błąka;
Rzekłbyś, słuchając, że huczą pszczoły,
Rzekłbyś, patrząc, że kwitnie łąka:
Rzuć tylko okiem, jak tłum się mnoży,
Jakiem wrą życiem starzy i młodzi!
A łącno zgadniesz, że to lud boży
Jakieś krajowe święto obchodzi.

XII

Drzwi się otwarły. — Pod baldachimem
Dały się widzieć dwa jasne czoła:
Pasterz z monarchą, jak ojciec z synem,
Z katedralnego wyszli kościoła.
Tabor schylony i siwobrody
Niesie krzyż Pański dłońmi drzącymi²³;
Król Aleksander, choć jeszcze młody
Cós bolejąco patrzy ku ziemi,
Wiedzie pod ręką starca-pasterza
I jasną brodę lewicą głaska;
Lecz chorowita na twarzy kraska,
Wszystkich boleśnie w oczy uderza.
«Gasną powoli Jagiellonowie,
Lach²⁴ nas zagarnia więcej a więcej.
Kto wie! czy długo kołpak książęcy
Na téj schorzałej zostanie głowie!»
Taki gdzieniegdzie szmer przytłumiony
Między wileńskim ludem się szerzy;
Ale tymczasem — zagrzmiały dzwony
Ze starożytnéj Krywejtów wieży,
Słychać śpiewanie, tłum coraz wzrasta,
Dzwony wstrząsają stolicą naszą,
A pochód idzie wokoło miasta,
Tak, jak je murem wkrótce opaszą.

XIII

Naprzód na czarnych koniach trębacze
Grają sygnały, wydąwszy twarze;
Potem nadworna chorągiew skacze
A święty Krzysztof na jéj sztandarze.
Dalej ubrany w żupan bogaty,
Wielki marszałek, z laską swéj cześci²⁵,
Wiedzie za sobą wszystkie powiaty,
Ile ich ziemia litewska mieści.
Szlachcic jak centaur wrosły do siodła,
Jakby żelazny, zakuty w zbroi,
Pod powiatowym sztandarem stoi.
A każdy sztandar insze ma godła:
Tam dziarska Pogoń nad szlachtą wieje,
Tam święty Michał wojuje smoka,
Tam Żubr barczysty z grodzieńskéj knieje,
Ówdzie Anioła postać wysoka,
Ówdzie Opatrzność, ówdzie pęk kluczy;

²³ *drżący* — dziś: drżący. [przypis edytorski]

²⁴ *Lach* — Polak. [przypis edytorski]

²⁵ *z laską swéj cześci* — chodzi o laskę będącą oznaką czci marszałkowskiej. [przypis edytorski]

Dobrze te godła znają sąsiady!
Gdzie pogoń skoczy, gdzie żubr zamruczy,
Gdzie anioł skinie mieczem zagłady,
Tam nieprzyjaciół uciekać musi,
Jakby powietrze spotkał morowe,
O pierś skalistą Litwy i Rusi
Niejedno plemię strzaskało głowę.

XIV

Za powiatami, pamięć ich chwały,
Idzie Witolda działo armatnie:
I sztandar stary a wypłowiały,
Po bohaterze godło ostatnie.
Dwanaście koni z strusiem kity,
Obwożą działo na podziw miastu;
A stary sztandar, ledwie rozwity²⁶
Niesie kolejno mężów dwunastu.
Na święte szczątki patrzą ciekawi
I proszą w duchu o łaskę bożą:
«Kiedyż się drugi Witold nam zjawi,
Gdy Tatarowie Wilnu zagrożą?!»

XV

Poza armatą, poza sztandarem,
Pargaminową księgę niesiono;
I szedł wójt miasta za prawem starem,
Za nim ławników i rajców grono,
Za radą miejską — wpośród kapeli,
Pogoń litewską niesiono w górze,
Poza pogonią szykiem stanęli
Strzelcy nadworni, jej wierni stróże.
Potem kapłani — wszyscy po parze,
Śpiewając hymny i wznosząc modły,
Potem król, pasterz i dygnitarze,
A tłumy ludu z dala ich wiodły.

XVI

Wietrze litewski! gdybyś te gwary
Zdołał pochwytać w jedną osnowę,
I świętym hymnem przeszłości starzej
Zawiać nam w piersi, orzeźwić głowę,
Abyś te dzwony, śpiewy, okrzyki,
Rozniósł po Litwie na wszystkie strony,
A potem zawiał — gdzieś na step dziki,
By je usłyszał Tatar spłoszony;
Że nie struchleje przy krymskim chanie
Nasza stolica wielkoksiążęca,
Że mur obronny, co tutaj stanie,
Naród buduje, a król poświęca...
Że pasterz Pański, przodkując rzeszy,
Natchnione z nieba słowa ogłasza,
A lud je słuchać skwapliwie śpieszy,
Że tu jest niczem potęgą wasza.
Pędź już na Litwę hordo zbójcecka!

²⁶rozwity — rozwinięty. [przypis edytorski]

Puszczaj zagony z bliska, z daleka!
Wkrótce doleczysz na pola Klecka,
Gdzie Anioł pomsty z mieczem cię czeka!

XVII

Fundament muru już okopany,
Okop na baszty już oznaczony,
Sędziwy biskup poświęca ściany,
Błaga nad niemi bożej obrony.
A chór kapłanów w pięknej gromadzie
Do każdej bramy z królem się zbliża,
Pod każdą basztę fundament kładzie,
I żegna kamień znamieniem krzyża,
Pasterz kraj żegna życzliwą dłonią
Na cztery strony bożego świata;
A lud się modli, a dzwony dzwonią,
A z wałów zamku grzmoce armata.

XVIII

Tak, kiedy przeszli kres obwodowy,
Cały się pochód pod ratusz zwraca;
I Wojciech Tabor śpiewa hymn nowy,
Aby szczęśliwie wiodła się praca.
Kiedy wezwano Świętego Ducha
Zadrżały ściany grodu Jagielly,
I Witoldowskie działa ryknęły,
I w serce Litwy weszła otucha,
Że przez te murów święconych głazy
Nie przejdzie żadna do miasta kłęska;
Ani morowej powiew zarazy,
Ani Tatarów stopa zwycięska.

XIX

O! nieraz przeszły przez miejskie bramy
I krwawa wojna, i mór wybladły,
Bo w sercu Litwy duch nie ten samy,
Bo na kościołach krzyże opadły,
Ale nad jedną basztą obronną
Musiał się Tabor modlić najdłużej;
Bo jego modła była niepłoną²⁷,
Bo dziś ta baszta za twierdzę służy!
Twierdza to święta, twierdza potężna,
Której piekielna siła nie złamie,
Bo tam króluje litewska księżna —
Bogarodzica na Ostrój Bramie!
Tam co dzień ucho łaskawe daje
Na swych poddanych korne pacierze,
I Palemona szerokie kraje,
Od głodu, moru i wojny strzeże.

Miasto, Matka Boska

²⁷niepłonny — niebezowocny, niebezsłuteczny; przynoszący plon. [przypis edytorski]

CZEŚĆ TRZECIA. TATAROWIE POD KLECKIEM

I

Wiatr ciągle wieje od stron południa,
Przez Ukrainę i przez Polesie,
Z wiatrem zaraza wioski wyludnia,
Wiatr piorunowe obłoki niesie.
W piaskach i górach Litwy szczęśliwój,
Ponad miastami wichry się kręci,
Grady żną kłosy dojrzałej niwy
I szarpia kwiaty na sianożęci²⁸.

II

To nie wiatr wieje od stron południa,
Przez Ukrainę i przez Polesie;
To nie zaraza wioski wyludnia:
To Tatar nóż swój morderczy niesie,
W piaskach i górach Litwy szczęśliwój;
To nie huragan szalony hasa:
Tatar pustoszy złociste niwy,
Tatar kwieciste łąki wypasa.
Ludzka się praca w niwecz obraca,
Krew chrześcijańska płynie jak fala,
Co dnia a co dnia smolna pochodnia
Insze²⁹ słomiane dachy zapala.
Dalej a dalej chmura się wali,
Wiatr ją za ledwie wyprzedzić zdoła,
Gwizdnie na dachy biednego sioła,
Aby się ludzie w lasy chowali.
Gwizdnie, uderzy o baszty wieży,
Ażeby strzelbę miano w odwodzie,
Sygnał bacności da dla rycerzy,
A serce niewiast strachem przebodzie.
Daremna wietrze twoja usługa!
Zaledwie kmiotek przestroję zgodnie,
Zaledwie woły wyprzęgnął z pluga,
Już go tatarska horda opadnie.
Jaskółki skore³⁰ nie zawsze w porę
Zdolają zemknąć³¹ z strzechy rolnika,
Szczęka krzesiwo i strzecha gore,
I dym i płomień odlot zamyka:
I ginie ptaszę.

Ledwie w poddasze

Zawionie, wietrze, twoja przestroga,
Zaledwie rycerz pałasz przypasze,
Już go krępiją powrozy wroga.
Ledwie niewiasta wieścią strwożona,
Zdoła wykrzyknąć, włożyć krzyż pański
Na biedne czoło, piersi, ramiona,
A już ją włoką w jasyr pogański.
Próżno rycerstwo po stepie hasa,
Zbiera podstuchy, śledzi oczyma,
Z gór się przygląda, śledzi wśród lasa,

Kłęska, Wróg

²⁸sianożęć — sianokosy; czas, kiedy kosi się trawę i robi zapas siana na zimę. [przypis edytorski]

²⁹inszy (daw.) — inny. [przypis edytorski]

³⁰skory — szybki. [przypis edytorski]

³¹zemknąć — umknąć, uciec. [przypis edytorski]

Wczoraj tu byli, a dzisiaj nie ma.
Tatar co chwila szlaki omyła,
Z każdej przystani albo noclega³²
Albo rozsypką czwałuje³³ szybko,
To w niezliczony hufiec się zbiega.
Lecą — jak leci szarańcza mnoga
Z kraju do kraju, z niwy na niwę,
Za hordą ślady — krew i pożoga,
Przed hordą gońce — wieści trwożliwe.

III

Król Aleksander złożon niemocą,
Do snu wiecznego ma zamknąć oczy,
Wtem jeden goniec przyleciał nocą,
Że już Podole we krwi się broczy;
Przyleciał drugi, od Ukrainy,
Z wieścią o wojsku nieprzyjaciela,
Że Achmet-Gerėj ze swemi syny³⁴,
Na cztery części hordę rozdziela.
Jedna część w środek litewskiej Rusi,
Pod starą Mińska poszła warownię,
Druga w Polesiu plądrować musi,
Do twierdzy słuckiej drze się gwałtownie,
A trzecia, pewna dobrego skutku,
Poszła na Połock z tysiącem koni,
A czwarta horda, już w Nowogródku,
Którego Gasztołd walecznie broni.
Przyleciał goniec trzeci i czwarty,
A wszyscy bladzi i przerażeni,
Bo pożar wszędzie już rozpostarty,
Bo Litwa gore w dziesięć płomieni.
Struchlało Wilno — radni panowie
Do boku króla zbiegli się trwoźnie,
Król konający, odzyskał zdrowie:
Swoją powinność uczuł pobożnie;
Próżno królowa do stóp się ściele,
Próżno się senat odradzić stara,
Król chce sam stanąć na wojska czele,
Chobre rycerstwo wieść na Tatara.
Rada senatu długo się wlecze,
Lecz od zamiaru go nie odwiodła,
Młodzież rycerska brząknęła w miecze,
Przywdziała zbroje i konie siodła.
Książ Gliński wodzem! a każdy z panów
Gotuje hufce swoich żołnierzy;
Skreślono kartę wojennych planów,
Kto, dokąd pójdzie i jak uderzy?
Już niepochmurne myślmi trwożnemi,
Ale zapalem błysnęły czoła,
Święte kochanie rodzinnej ziemi,
Swych bohaterów do czynu woła.
I lecą z miasta oddziały chyże,
Stawić wrogowi rękę odporną, —

³²*noclega* — dziś popr. forma D.lp: noclegu. [przypis edytorski]

³³*czwałować* — dziś: cwałować; jechać cwałem na koniu; *cwał*: najszybszy chód konia. [przypis edytorski]

³⁴*ze swemi syny* — dziś N.lm: ze swymi synami. [przypis edytorski]

Szczęśny Illinicz, hrabia na Mirze,
Powiódł chorągiew pierwszą nadworną.
Spłonęły jego włości bogate,
Wróg nie przepuścił żadnemu siolu,
Hrabia pośpiesza dać mu odpłatę,
Jeszcze na świeżym stosie popiołu.
Odbić z niewoli niewiasty, dzieci,
Wzmocnić na duchu tych, co upadli,
I w ciepłej jeszcze krwi swoich kmieci,
Miecz zahartować, by rąbał zjadlęj.

IV

Sprawa ojczysta, sprawa wiadoma,
Syn winien czuwać, gdy cierpi matka;
Gdy idą bracia, wstyd zostać doma
Albo oszczędzać krwi swej ostatka!
Ze śmiałą głową, z duszą gotową,
Trzeba iść dla niej na śmierć i klęski,
Więc pod chorągiew Illiniczową,
Stawił się rycerz *Marcin Studzieński*.

Ojczyzna, Syn, Matka,
Walka

V

Jutro o świcie wojsko wyruszy,
Wygnąć spod Mira nieprzyjaciela;
Do bolejącej kochanka duszy,
Zajrzał jaśniejszy promyk wesela:
Bo zawsze serce zbywa kamienia,
Gdy powinności przed oczy staną,
Święty ich rozkaz wyrwał z uspienia,
Pana Marcina myśl rozkochaną;
Nie czas o pięknej myśleć Maryi
Albo rozważać, że serce boli,
Gdy na schylonej braterskiej szyi
Cięży haniebny powróż niewoli.
Więc rzekł do siebie: «Miecza nie złożę,
Póki Tatarzyn w Litwie zostanie!
Mogliby miasto napaść broń Boże!
Och! a w tém mieście moje kochanie.
Héj na Tatary! moja szabelko!
Moj³⁵ siwy koniu, do mnie co żywo!
Mamy przed sobą drogę tak wielką,
Szerokie pole i piękne żniwo!
Do mnie stalowa przyłbico stara!
Do mnie mój piękny rycerski pasie!
Kiedy powrócę, zbiwszy Tatara,
Może pan ojciec ubłagać da się...»
W takich nadziejach serce skąpawszy,
Westchnął modlitwą, pomyślał o niej,
Uronił leżkę, — weselszy, żwawszy
Już śni, jak w polu Tatary goni.

Serce, Miłość niespełniona,
Patriota, Walka, Ojczyzna

Miłość, Walka, Kobieta,
Męczyzna, Ojczyzna,
Patriota

VI

Piękny poranek na niebie świta,
Rzeźwo tchnie wietrzyk w cieniu gaika,

³⁵moj — dziś: mój. [przypis edytorski]

Młoda niewiasta płaszczem okryta,
 Z murów się miejskich z wolna wymyka:
 Wokoło siebie patrzy nieśmiało
 I czegoś słucha, na kogoś czeka,
 Wtem za gaikiem coś³⁶ zatętniało
 I konny rycerz pędzi z daleka.
 Przybiegł i dziarsko skoczył ze siodła,
 Podali sobie ręce oboje,
 Niewiasta miłym okiem powiodła
 Jego sowito³⁷ błyszczącą zbroję
 I białą rączką konia popieści,
 Gęstą zasłonę z twarzy odwinie
 I rzecze głosem cichej boleści:
 «Już nas odjeżdżasz, panie Marcynie!»
 To była Maria — pierwszy raz w życiu
 Przyszła w ten piękny las przy drodze,
 Z domu rodziców wyszła w ukryciu;
 Ach bo też ciężko było niebodze!
 Chciała zobaczyć swego młodziana,
 Na pożegnanie rzec mu: «Szczęść Boże!»,
 Chciała powiedzieć, że żadna zmiana,
 Nigdy w jej sercu postać nie może...
 A przecież milczy, jakby się sroma³⁸,
 Jak gdyby sama z siebie nierada,
 Stoi niepewna i nieruchoma.
 Na oczach uśmiech, a twarz jej błada.
 Tak się gdy grzmiące chmurzysko sunie,
 Płynie po przedzie obłoczek bladzi,
 Nim ławym deszczem na ziemię lunie
 Naprzód się w jasne słoneczko patrzy,
 To się w cień schowa — to wymknie z cieni,
 To poblednieje, to zarumieni.
 Rycerz przywiązał konia do brzożki³⁹,
 Tarczę przewiesił na siodła łęku,
 Wbił w ziemię ciężki oszczep dziadowski⁴⁰
 I rysią skórę zwiesił na ręku.

VII

Piękni w tej chwili byli oboje,
 Ona do niego troskliwie rzekła,
 «Panie Marcynie! Och ja się boję!
 Chociaż całego stal cię oblekła.
 Czy twoja pawęż⁴¹ dosyć jest zwinna?
 I czy twój pancerz dosyć jest gruby?
 Przebacz, żem śmiała, żem tak dziecinna,
 Ale się lękam twojej zaguby.
 Twojej zaguby... nie, to nad siły,
 Nie mogę myśleć o twoim grobie,
 Ciebie by w boju wrogi zabiły,
 Mnie by zabiła tęskność po tobie:

Rozstanie, Kobieta,
 Mężczyzna, Kochanek,
 Rycerz, Patriot, Ojczyzna,
 Małżeństwo, Nadzieja

³⁶ *coś* — dziś: *coś*. [przypis edytorski]

³⁷ *sowito* — obficie; bardzo. [przypis edytorski]

³⁸ *sromać się* — wstydzić się. [przypis edytorski]

³⁹ *brzożki* — dziś: *brzożki*. [przypis edytorski]

⁴⁰ *dziadowski* — tu: odziedziczony po przodku, dziadku (tj. dziadzie, ponieważ daw. słowo to używane było najczęściej bez zdrobnienia). [przypis edytorski]

⁴¹ *pawęż* — rodzaj tarczy. [przypis edytorski]

Panie Marcinie! wracaj nieboże!
A pierś sklepiście okrywaj zbroją,
Rodzice moi zgodzą się może,
Będę szczęśliwą — bo będę twoją»
«Maryjo dobra! — rycerz odpowie —
Pancerz mój twardy, miecz mój nie kruchy
Niosę me życie, niosę me zdrowie,
Alem najlepszej pełen otuchy.
Gdy syn Kościoła walczy z pogany,
Nad głową jego anioł stróż lata,
A jego piersi strzeże od rany,
Bogarodzicy promienna szata,
Czuję, że w ostrzu mego brzeszczota
Jest bezpieczeństwo i pomsta braci;
Z tą myślą ręka potężniej grzmota,
A brzeszczot hartu swego nie traci,
Nie zdoła przebić serca w mem łonie,
Niech się Tatarzyn, jak chce, rozhula,
Kiedy pomyślę, że ciebie bronię,
Naszych kościołów, ludu i króla.
Zdrową mi zostań! ja wrócę zdrowo,
Może Bóg spełni nasze nadzieje,
Zamiast pancerza szatę godową
Z łupów tatarskich szytą przywdzieję.
Pereł, brylantów sznurek bogaty
Twój pięknej twarzy blasku przyczyni,
Z lamy złocistej będą ornaty,
Do katedralnej naszej świątyni,
Sam Wojciech Tabor, wielki mąż Boży,
Choć go nie bawią złota ponęty,
Będzie wyglądać jak jaki święty,
Kiedy je włoży.
Bywaj mi zdrowa! żywym zostanę,
A nie zawstydzę mego oręża!»
I ucałował oczy splakane,
I sam zapłakał... cichą łzą męża,
I wskoczył na koń, i ręką skinął,
Och bo się trudno rozstać z niebogą!
I koniem zręcznie w polu wywinął,
I pędem wiatru puścił się drogą.

VIII

Ona została — z tłumionem łkaniem,
W cichéj nadziei, w cichéj obawie,
Krzyż na powietrzu skreśliła za nim,
I do modlitwy klękała na trawie.
Nie było zakłęb ani rozpaczy,
Jeno kochanie, jeno tęsknota,
Bo rycerz widział, co słowo znaczy,
A więc mu zazdrość sercem nie miota,
I dziewic u nas serce dostojne,
Choć za kochankiem truchleje trwoga,
Nigdy nie rzekła: nie jedź na wojnę,
Bo tam na wojnie zabić cię mogą.
Do wszystkiej szlachty litewskiej rzeszy,
Kto jeno pocziw, niech oręż chwyci

Wojna, Patriotą, Ojczyzna,
Kobieta, Mężczyzna,
Obowiązek

I na obronę ojczyzny śpieszy.
Rosną chorągwie obrońców wiary,
Litwa grzmi echem wojennej nuty,
Gliński rozesał swoje rajtary,
Aby tatarskie zbadać obroty.

x

Od Nowogródka wieść niezbyt trwoźna:
Zbiega się szlachta, bliscy, dalecy,
Pan Marcin Gasztold czyni, co można,
Gromi Tatara z murów fortecy.
Pan Iwan Tryzna i pan Niemira
Biją ich w polu, poza murami,
Illinicz mści się za klęski Mira,
Gdzie wyginęli bezbronni sami.
Radziwiłłowi Nieśwież spalili,
Wioski spalili — lecz czynszownicy,
Wnet siedli na koń i w jednej chwili
Łeb im strzaskali w Dorohowicy;
Na zamku słuckim dzielna niewiasta,
Wdowa po mężnym kniaziu Siemionie,
Stała w obronie swojego miasta,
Jako orlica w piskłat obronie:
Tam głowa rodu, mały kniaź Jerzy,
Pod okiem matki dziarsko się chowa;
Cóż jeśli Tatar znieńcka wbieży
I lube dziecię w więzy zakowa!?...
Lecz król i Gliński spokojni o nią,
Bo księstwo słuckie wojska ma dużo,
A bojarowie kniahinię bronią,
Zaścianki szlachty wiernie jój służą;
Sama kniahini sercem nietrwoźna,
Na zamku armat, prochu dostatki:
Więc co do Słucka, spuścić się można
Na wierność bojar⁴² i rozpacz matki.

Matka, Syn, Wdowa,
Walka, Opieka

xi

Ale Glińskiego insze rajtary
Wpadli w sam środek tatarskiej dziczy
I bój był krwawy, mnogich bez miary
Tatarów zbito. Zamiast zdobyczy,
Przynieśli wodzom straszne trofeja⁴³:
Dziesięć głów wroga wbitych na dzidy
I wieść straszliwą, że dzicz Gereja,
We sześć tysięcy śpieszy do Lidy.

xii

Padła jak piorun myśl bojaźliwa
O jagiellońską latorośl drogą,
Na zamku lidzkim król dogorywa,
Na koń nie wsiądzie, porwać go mogą!
Więc rada w radę: kanclerz Jan Łaski,

⁴²bojar — dziś popr. forma D.lm: bojarów; bojar: wojownik (por. bój, bojować), szlachcic na Litwie i Rusi.
[przypis edytorski]

⁴³trofeja — dziś popr.: trofea; zdobycze. [przypis edytorski]

Jan Zabrzeziński i Jan Sobotka
Króla do miękkięj kładą kolaski,
A Wojciech Tabor siadł z nim do środka,
Królowa u nóg i do stolicy
Wyruszył pochód. Wszyscy truchleli,
Senatorowie jako woźnicy,
Siedli na kozioł, cugle ujęli,
A król co chwila w boleściach stęka,
Marzy Tatarów, do broni woła,
Drżąca, troskliwa, a wierna ręka
Pot mu śmiertelny ociera z czoła,
Dwie doby jadąc noga za nogą,
Ledwie stanęli w wileńskiej bramie,
Wszędzie wieśniactwo przejęte trwogą,
Patrzy na pochód i ręce łamie.
Czapkę przed pańską schyla karocą
I do zamkniętych okien się kłania,
Uczuwa swoją dolę sierocą:
Bo pęknął puklerz, co ją osłania.
Stanęli wreszcie już w murach Wilna,
Lud się dowiedział, upadł w otusze,
Miasto zaległa cisza mogilna,
Mogilna trwoga zaległa dusze,
Każdy kto może, umknąć się stara,
Każdy przedśmiertne mówi pacierze:
«Wybaw nas Boże z mocy Tatarów!
Brońcie głów naszych dzielni rycerze!»

XIII

Już Tatar w Lidzie. — O milę wkoło
Puszcza zagony na każdą stronę:
Czy dwór, czy kościół, czy ciche sioło,
Wszystko zniszczone, wszystko spalone;
Z lidzkiej warowni widać pożary,
Słysząc ich wrzaski, słysząc płacz ludu,
Boże zastępów! broń twojej wiary!
Zeszlj nad hufce anioła cudu!
Polski ochotnik zbliża się z wolna,
Kłóci się w twierdzy szlachta gwałtowna,
Jeśli tak dłużej — horda swawolna,
Całą krainę z ziemią nam zrówna.

XIV

Na koniec jakoś zbiegło do Lidy,
Rycerskiej szlachty dziesięć tysięcy.
«Héj czas już rzucić jarzmo ohydny!
Czas do roboty wziąć się goręcój!»
Krzyknął książę Gliński: i w jedną stronę
Wysłał pancernych zastęp niemały,
W drugą rajtary swe wyćwiczone,
W trzecię puszkarczów z dobrymi działami⁴⁴,
I w imię boże począł się taniec,
Szlachta się bardziej, bardziej ośmiela,
Odetchnął nieco wiejski mieszkaniec,

⁴⁴działy — dziś popr. forma N.lm: z działami. [przypis edytorski]

Bo już obrońcę, bo ma mściciela,
Co dzień przewagi nowe nad zgrają,
Polskiego męstwa nowe popisy,
Codziennie jeńców przyprowadzają,
Lub niosą głowy wbite na spisy.
Na koniec nocą, trzecią czy czwartą,
Chlubnym się plonem uwieńczy praca:
Machmed-Gereja z Lidy odparto.
Znów w nowogródzkie strony powraca.

xv

Hejże ha za nim! — kręci się żmija,
Nie prostą drogą, ale rozsypką,
Niechaj nam sprzyja Jezus Maryja!
Ścigać ich wszędzie, doganiać szybko,
Ale zbójectwo wichrem się błąka,
Błędniemi szlaki lecą jak wściekli,
Gdzie jest Oszlasyń, Cyryn, Połonka,
Byli — spalili i w lot uciekli.
Litwa ich tropi — horda zbójcka
Umie pogoni zmykać nie lada,
Wreszcie przylata pod mury Klecka
I tam swój wielki tabor zakłada,
Tam krwawych łupów czyni podziały,
Z krwi myją ręce, umacnia siły,
Tam wszystkie hordy zebrać się miały,
Co w dziesięć szlaków Litwę niszczyły.

xvi

Nad grząskim stawem, dwoma obozy,
Synowie chana, dwóch mężnych braci,
Kując łańcuchy, wijąc powrozy,
Czekają Litwy w groźnej postaci;
Ostrzą na głazach krzywe szabliska,
Sprawiają w lukach cięciwy, groty,
Czynią przechwałki i pośmiewiska
I rozbijają białe namioty.
Białe namioty w polu rozbili,
Konie puścili na grząską paszę,
Gdy niespodzianie, o rannej chwili,
Nadbiegło chobre rycerstwo nasze;
Naprzód Glińskiego rajtaria wpada,
Zabiera szatry⁴⁵ w polu rzucone
I co się pasły ich koni stada,
Zgania tabunem na polską stronę.
Tatarzy szkodę odbijając lecą,
Wśród rozpaczliwych krzyków i wrzawy,
I hufiec pieszy, i konnych nieco
Przez wrzącą rzeczkę bronią przeprawy.
Gdzie był bród płytki miejscu piaszczystem,
Napięli łuki, puścili strzały,
Żelazne groty ze szczękiem, świstem
W litewskie hufce jak grad leciały,
Tak gdy niebaczny bartnik podrażni

Wojna, Walka

⁴⁵szatry — namiot. [przypis edytorski]

Na rój lecące gromady pszczoły,
Z brzękotem groźby i nieprzyjaźni,
Tysiące żądeł twarz jego kole,
Celnie strzelają z luków Tatarzy!
Strzał wyleciało mnogie tysiące.
Że za ich cieniem, jak mówią starzy,
Jakby za chmurą — skryło się słońce,
Niejednemu pocisk przestrzelił głowę
I niejednego powalił z siodła,
Strzała przebiła blachy stalowe
Albo rumaka ciężko dobodła.
Litwa się cofa, — ale po chwili
Śmielej się pocznie brać ku przeprawie,
Radziwiłłowscy z rusznic strzelili,
A broń to była nieznana prawie,
«Hej w imię Boże! przebrnąć te brody!»
A była gęsta zarośl u brzegu;
Więc Litwa rąbie chrusty i kłody,
Rzuca do rzeki i po nich wbiega.
Gliński jak orzeł, jak błyskawica
Chruścianym mostem rzekę przebywa,
Na kark tatarski wpada konnica,
I rzeź nastaje krwawa, straszliwa:
Grzmot od wystrzałów, twardy zgrzyt blachy,
Tętnienie koni, rżenie, kurzawa,
Ciężkie w powietrzu mieczów zamachy,
Tam wódz rycerstwu ducha dodawa,
Tam konający «dobij mię!» błaga,
A sznurem płynąc, warczy posoka,
Z piersi hordyńców⁴⁶ pierzchła odwaga.
Proszą o wsparcie swego proroka.

xvii

Pod kniazem Glińskim konia zabito,
Ale się rumak nadarzył świeży,
Wskoczył nań — «*Za mną!*» — grzmiące kopyto
Znów daje hasło, gdzie iść należy.
Wśród żądeł mieczów, strzał i bardyszy,
Kurz pokrył wojsku oczy i twarze,
A jednak widzi, a jednak słyszy,
Gdzie im kniaź Gliński uderzyć każe;
Szlachta się waha, słabnie, w natłoku
Przed liczną hordą wytrwać nie zdoła.
Wtém nowogródzka chorągiew z boku
Idzie na pomoc jak miecz anioła;
Wściekły pohaniec znów ruszył w taniec,
Wzmógł się na siłach, tabor zamyka.
Ale grodzieńskich puszcz wychowaniec
Wziął go na oszczep, jak bierze dzika,
Mostem padł Tatar zbity zwycięsko,
Konie swych jeźdźców dławią i tłoczą;
Chorągiew mińska wespół z grodzieńską
Po stosach trupów krążą ochoczo.

Przywódca

⁴⁶*hordyńcy* — ordyńcy; członkowie ordy, tj. tatarskich sił zbrojnych, armii (także: obozu). [przypis edytorski]

XVIII

Lecz nowy sygnał do boju dzwoni, —
 Nowy zasilek pomocy boskiej: —
 Hufiec koronny we trzysta koni,
 Lekko, z husarska wiedzie Czarnkowski.
 Z dała rozstawił hufce na górze,
 Od trąb, od bębnow zagrzmiała niwa,
 Aż wróg się zdumiał — wojsko tak duże
 Skąd na obronę Litwie przybywa?
 Znowu Tatarzyn szyki rozeprze,
 Chce się orzeźwić, a tu już zmierzcha;
 Lecz spał go Gliński przy rzece Ceprze,
 Położył trupem — a reszta pierzcha.
 Wrogów dwadzieści⁴⁷ padło tysięcy,
 A któż policzy konie poległe?
 A trzy tysiące tatarskich jeńcy
 Przy murach Wilna dźwigało cegłę,
 Uszły tatarscy obaj książęta,
 Przez grząskie błota, przez ciemne lasy,
 A Litwa długo ten dzień pamięta,
 Będzie pamiętać na wieczne czasy!

Zwycięstwo

XIX

Od krwi wylanéj staw poza Kleckiem
 Dziś Kraśnym Stawem naród nazywa:
 Tarcze i hełmy z godłem zbojeckim
 Rolnik na polach dziś wyorywa.
 A kurhan jeden, drugi i trzeci
Kopcem tatarskim dotąd się zowie,
 Idzie pamiątka z ojców na dzieci,
 Że tu pobici są Tatarowie.
 A choć od owéj wielkiéj zagłady
 Cztery stulecia mija bez mała,
 Dziś jeszcze mówią swym wnukom dziady
 O wielkich czynach kniazia Michała.
 Kniaź był wybawcą dla Litwy całej,
 Był bohaterem pomiędzy braćmi:
 Któż by odgadnął, że blask swej chwały,
 Podłem zabójstwem i zdradą zaćmi.

Historia, Pamięć,
Zwycięstwo

XX

Modła serdeczna niebo przebija,
 Ale wyroków zmienić nie zdoła.
 Prosząc za lubym, tęskna Maryja,
 Odwiedza święte progi kościoła.
 Próżno bolesną dzieląc się troską,
 Do krat pokuty uczęszcza rada;
 Przed Zbawicielem i Matką Boską,
 Stan swojej duszy kornie spowiada.
 Ale niebiosa próżno zaklina:
 Niebo nie chciało przyjąć ofiary,
 Nie ocaliło zdrowia Marcina.
 Podczas morderczej bitwy z Tątary
 Oszczep mongolski strzaskał mu ramię;

⁴⁷ *dwadzieści* — dziś: *dwadzieścia*. [przypis edytorski]

Strzała puszczone z twardej cięgiwy,
Ostrym się grotem w piersiach załamie;

Rycerz się zachwiał, — padł jak nieżywy:
Wśród bojowiska nikt nań nie zważa.
Ledwie po bitwie, a ciemną już nocą
Jakieś życzliwe serce husarza
Towarzyszowi przyszło z pomocą:
Ocalił brata, co krwią obłany
Już dogorywać w mdłości poczyna;
Omył, przewiązał, zasklepił rany,
Na tatarskiego wsadził mierzyna⁴⁸
I zaprowadził na wieś pobliską,
I tam wypytał aż do ostatka.
«Jak herb waszmościn? jakie nazwisko?
W jakim powiecie ojciec i matka?»
«Jestem Studzieński, — Marcin mi imie,
Gryf jest herbowym moim klejnotem;
Ród mój w Poznańskim był w estymie,
Aleśmy jakoś zbiednieli potem;
Ojciec i matka dawno już w grobie,
A mnie tu nędza w świecie pędza:
Ale jak mogę przypomnieć sobie,
Że mam w Oszmianie krewnego księdza.
Tam chciałbym dobrnąć, gdy będą siły,
A jeśli umrę między obcemi,
Wszakże tu będą kopać mogiły:
Będzie i dla mnie trzy łokcie ziemi!
Umrzeć dla kraju i dla Pana Boga,
Nie żal polskiemu bojownikowi!
A już tam droga moja nieboga
Zgadnie, żem umarł i pacierz zmówi».

xxi

«Ej bredzisz waszmość — husarz odpowie —
Rany waszmości goją się prawie;
Za tydzień, drugi, da Pan Bóg zdrowie:
Ja do Oszmiany sam cię dostawię.
Moi rodzice żyją tam blisko;
I ja mam kraśny cel mych zalotów,
A jak jej imię, a jak nazwisko,
Nie powiem waści, boś odbić gotów».

Dzięki staraniom bratniej opieki
Od ran tatarskich boleść nie taka:
Marcin Studzieński chory, kaleki,
Został pod Kleckiem w chacie wieśniaka.

⁴⁸*mierzyn* — nieduży, silny koń. [przypis edytorski]

CZEŚĆ CZWARTA. ZGON WOJCIECHA TABORA

I

Król Aleksander już w Wilnie złożył
Na łonie śmierci znękaną głowę,
Nawet tej pięknej chwili nie dożył,
Aż mury miejskie były gotowe.
Postrach tatarski grzał do roboty,
By się zasłonić prędzej od klęski,
Ale najwięcej dawał ochoty
Wielki mąż boży, biskup wileński.
Grosz szczodroblivy sypał w ofierze,
Miłemu miastu w jego potrzebie,
Otworzył w wioskach mnogie szpichlerze⁴⁹
I robotników garnął do siebie.

II

We dnie i w nocy zwożono cegły,
Dźwigane ludu wielkimi siły;
Już się w obronne ściany uległy,
Już się w wysokie baszty spiętrzyły.
A każda wieża głowę piętrzącą
Chlubnie podnosi na Litwę całą
I Gedymina odwieczne miasto
Piękną a groźną postać przybrało.
Snadź⁵⁰ duch Jagiełłów czuł radość nową,
Z wysokich niebios gdy spojrzął na nie,
Przez Gedymina pierś granitową,
Przebiegło ciepło w zimnym kurhanie,
Do swej wzniesiona już wysokości,
Kiedy ostatnia baszta stanęła,
Sędziwy biskup płakał z radości,
Widząc owoce swojego dzieła.
I drżące ręce wznosi ku ścianie,
I do modlitwy kolana chyli.
«Teraz w pokoju puść mię już Panie!
Bo upragnionej dożyłem chwili!
Zabezpieczenie w potomne wieki,
Twojego ludu widzą me oczy:
Niechże mur drugi, mur Twój opieki,
To chrześcijańskie miasto otoczy».

III

Zatém rozkazał uderzyć w dzwony,
A krzyż Chrystusa niosąc po przedzie,
Ze wsi i z miasta lud zgromadzony
Dokoła murów z obrzędem wiedzie:
Pokrapia ściany święconą wodą,
Przy każdej baszcie dłużej przystanie,
A zacne dłonie wznosząc nad trzodą,
Z miednickiej bramy dał przeżegnanie;
Z uszanowaniem głowy uchyla,
Pada na klęczki orszak narodu
I wielka a święta chwila,

⁴⁹szpichlerz — dziś: spichlerz; magazyn żywności, szczególnie zboża. [przypis edytorski]

⁵⁰snadź — widocznie, prawdopodobnie. [przypis edytorski]

W życiu pasterza i w życiu grodu.

IV

Och! bo chwil wielkich w życiu tak mało,
Radość bez ofiar stać się nie może.
Wkrótce stroskane Wilno płakało
Po swoim ojcu, po swym Taborze.
Złaman chorobą, pracą i laty⁵¹,
Czuje, że stanął w wieczności progę.
Pójdźmy zobaczyć w jego komnaty,
Jak sprawiedliwy umiera w Bogu.

V

Z białą rzęsistą od pasa brodą,
Z obliczem pięknym, suchym, schorzałym,
Siadł starzec w krześle. Czoło pogodą,
Oczy się jego iskrzą zapalem;
Habit świętego Franciszka gruby
Na zwiędłych członkach jak leży,
Bo Wojciech Tabor uczynił śluby,
Dać się pochować w mniszej odzieży.

Przy nim oprawna w dębowe deski,
W mosiężne klamry spoczywa księga.
To Pismo Święte — pokarm niebieski,
Wierzącej duszy moc i potęga.
Na starcu znaczne cierpień ostatki,
Lecz się już dusza niebem nasycą,
Wyswobodzona z kościanej klatki,
Chciałaby lecieć jak gołębica,
W górę!... wysoko!... i wnet uleci,
Lecz jeszcze miłość ku ziemi zowie⁵²:
Ojciec pożegnać musi swe dzieci,
Bo tu splakani stoją synowie.

Książka, Religia

VI

Naprzód — król Zygmunt, wiedząc, że chory,
Chce uczcić starca ostatnie chwile,
Przysła do niego swe senatory;
Pasterz ich przyjął — wysłuchał mile
I głosem cichym jako brzęk pszczoły,
Przemówił do nich w następne⁵³ słowa:
«Nie płaczcie waszmość, gdy ja wesoly,
Nas nie rozdzieli deska grobowa:
Jeśli oglądam Pańskie oblicze,
Jeśli wysokie niebo posiędę,
Wiecie, jak ziemi ojczystej życzę,
Tam modlitwami służyć jój będę!
Za króla, za was i za rycerze,
Za stany miejskie, za stan poddańczy,
Będę się modlić. Niech Bóg was strzeże,
Od głodu, moru, ognia, szarańczy!

⁵¹laty — dziś forma N.lm: latami. [przypis edytorski]

⁵²zwać — tu: przyzywać; zowie, zwie: oboczne formy 3 os.łp cz. ter. [przypis edytorski]

⁵³następny — tu: następujący. [przypis edytorski]

Niechaj wam niebo męstwa przyczyni,
Od pól oddała grady i susze!
Będę strzec Litwy, a wy, Litwini,
Módlcie się tutaj za grzeszną duszę!»

VII

Przeżegnał panów skostniałą ręką;
Wyszli ze łzami senatorowie, —
Wszedł burmistrz miasta, pan Otczeńko,
Padł na kolana i tak doń powie:
«Panie! Wy ojcem naszym jesteście!
Tyleście miastu dali opieki,
Raczie zezwolić by w naszym mieście,
Stanął twój pomnik w potomne wieki!
Niech go wyrobiją nasi rzeźbiarze!
Niech go wykują nasi kowale!
A my, magistrat, jak dług nam każe,
Sami ustawim na miejskim wale!»
— «Panie Burmistrzu! praca za długa,
Mnie za ten pomnik nie kupisz nieba,
Jakaż tu była moja zasługa?
Żem ja was kochał? bo tak potrzeba!
Te wasze baszty, te wasze ściany,
Ta łza, co u was w oczach się kręci,
To będzie pomnik mój wykowany!
On moją pamięć trwałej uświęci!
Czy nieprzyjaciół, czy czas go zburzy,
Wy się nie leńcie kielni i młota.
Niech wasze głowy strzeże najdłużej,
Aby nie poszła marnie robota,
W Bramie Miednickiej postawcie strażę,
A gdy zadzwonią, że już mię nie ma,
Pierwszy, kto w niej się jutro ukaże,
Pięćset kop groszy niechaj otrzyma!
Grosz na to w mojej znajdziecie skrzyni,
Opieczętowan wielce starannie,
Niechże to łaska wasza uczyni,
Bom tak ślubował Najświętszej Pannie!
Bywajcie zdrowi, mój Otczeńko!
Módlcie się za mną, gdy w Panu zamrę,
Bywajcie zdrowi!» I drżącą ręką
Mosiężnej księgi otworzył klamrę,
I począł czytać — i święta rosa,
Zwilżyła oczy, co jeszcze gorą.
Snadź świętej duszy tęskno w niebiosach!
Burmistrz i Radni wyszli z pokorą...
On się zadumał, w górę wznosił oczy,
Przycisnął mały krzyżyk do łona,
Wtém jęknął kapłan, co stał z uboczy,
Że pasterz kona...

VIII

O zmroku w mieście zagrzmiały dzwony
I wieść żałośna wszystkich uderza,
Że już dobrego nie masz pasterza!
Płacz po nim, ludu osierocony!

Pamięć, Ojczyzna, Patriota

Książka, Modlitwa, Śmierć,
Pobożność

Mnogi się naród tłoczy w ulicy,
Wszyscy żałośni, wszyscy ciekawi,
«O! na pasterskiej naszej stolicy,
Drugi się Tabor nie prędko zjawi».

IX

Pan burmistrz spełnił to, co mu każe,
Święty nieboszczyk — nazajutrz do dnia⁵⁴
W Miednickiej Bramie postawił strażę,
By najpierwszego spotkać przechodnia.
O piątą z rana bramę otwarto:
Któs idzie pieszo z miednickiej drogi...
I w miejskiej bramie stanął przed wartą
Pokaleczony żołnierz ubogi.
Twarz ma i postać jeszcze młodzieńczą:
Stąpa szykownie, zbudowan składnie,
Lecz głuchym kaszlem piersi mu brzeczą
I skaleczoną ręką nie władnie.
Sklonił się warcie, wstrzymał się w bramie,
Spojrzał na nowe żelazne wrota
I rzekł z boleścią, co łez nie kłamie:
«Gdzież się ja udam, biędny sierota!» —
«O, ja waszmości drogę pokażę!
Pójdiesz na ratusz, sąd cię opisze». —
Rzecz mu żołdak, co pełnił strażę,
Ze śmiechem patrząc na towarzysze.
«Na ratusz! — krzykną. — Kto waszmość taki?
I skąd przychodzisz w tak ranną chwilę!»
Rozswawolone miejskie żołdaki
Halabardami go otoczyli.
«Po co na ratusz? Héj! hola! hola!
Albom ja zbrodzien? — rzekł żołnierz śmieie —
Ja wracam z boju, z kleckiego pola,
Tatarskie rany noszę w mém cieie!
Szanujcie rany! bo jak Bóg miły,
Jeszcze choć szczudłem bronić się mogę!»
Ale żołdaki go ostąpiły,
Wejścia do miasta przecięły drogę.
«Wasz ratusz żadną nie jest mi władzą!
Ja jestem szlachcic!» — wolał kaleka;
Lecz go żołdaki gwałtem prowadzą,
Gdzie na ratuszu obrada czeka.

Kaleka, Żołnierz

X

Poustrajani w szuby sobole,
W bogate pasy, w błyskotek wiele,
Panowie radni siedzą przy stole:
Pan burmistrz miasta siedzi na czele,
A obok niego radni, ławnicy,
Z krętymi wasy, z butnemi głowy,
A obok pana Piotra Kotwicy,
Siedzi poważny pisarz sądowy.
Kunstownie tkaną perską makatą
Pozaściełano stoły i ławy,

Miasto, Strój

⁵⁴do dnia (daw.) — przed świtem. [przypis edytorski]

Pan burmistrz trzyma księgę bogatą:
To magdeburskie miasta ustawy.
Jeden ma w czapce kitę pierzastą,
Drugi ma spinkę z drogich kamieni,
Świetnież być musi wileńskie miasto,
Gdy jego rajcy tak przystrojeni.

XI

Straż do ratusza wiedzie żołnierza,
Kędy⁵⁵ zasiada rajców drużyna,
Každy ciekawém okiem go zmierza,
Oblicze jego coś przypomina.

Ten, co miał zwierzchność nad miejską wartą,
Tak przed urzędem rzecz swoją czyni:
«Ledwie Miednicką Bramę otwarto,
Ten pierwszy człowiek zjawił się przy niej
Kto on? skąd idzie? jam go nie pytał,
A resztę czyńcie, jak się wam zdawa⁵⁶».
«Marcin Studzieński! znamy go, znamy!» —
Wykrzyknął burmistrz i rajców grono
I wnet za przejście Miednickiej Bramy,
Pięćset kop groszy mu wypłacono.
Biédny kaleka patrzy się, dziwi,
Swemu bogactwu i sam nie wierzy;
Lecz go obiegli⁵⁷ rajcy życzliwi
Jak przyjaciele, jak bracia szczerzy:
«Boska nad tobą czuwa opieka,
Co było nie jest — w rejestr nie piszem,
Boś ty wybrańcem świętego człeka,
Bądź naszym bratem i towarzyszem.
Powiedz nam, z jakiej przybywasz strony,
Czemu z twych oczu łza bujna płynie.
Czemu powracasz pokaleczony,
Wszystko nam powiedz, panie Marcinie».

XII

«Krótkie me dzieje, sławetne pany! —
Odpowie żołnierz — powieść niemiła:
W bitwie pod Kleckiem byłem zrąbany,
Strzała tatarska pierś mi przebiła.
Dobry towarzysz przybył z pomocą,
Ratował, leczył jak brat jedyny,
A tuląc moją dolę sierocą,
Zawiódł w Oszmiańskie, do swój rodziny,
I ja tam miałem krewnego księdza
U franciszkanów, na Mieście Starem,
Ale w klasztorze zwyczajnie nędza;
Czułem, że jestem księdzu ciężarem,
Ramię mam chore, szablą nie władnę,
Żołdem rycerskim żyć już nie mogę,
Nie umiem wdać się w rzemiosło żadne,
Więc kij żebraczy... i dalej w drogę,

Żołnierz, Walka, Kaleka,
Żebrak

⁵⁵kędy (daw.) — gdzie. [przypis edytorski]

⁵⁶zdawa — dziś popr. forma: zdaje. [przypis edytorski]

⁵⁷obiec (daw.) — otoczyć. [przypis edytorski]

Tedy z Oszmiany pieszo wychodzę,
Ale zaledwiem uszedł pół mili,
Jacyś mię zbójcy napadli w drodze
I towarzysza mego zabili.
Pokaleczony, z grosza odarty,
Inaczej radzić gdy było próżno,
Wlokłem się tutaj, ot dzień już czwarty,
Z wioski do wioski, żyjąc jałmużną;
Szedłem, nie wiedząc, gdzie głowę złożę,
Ujął mię żoldak przy bramnej warcie,
Gdy miłosierdzie cudowne Boże,
Przez wasze ręce dało mi wsparcie».

XIII

«Snadź⁵⁸ ci nadeszła nagrody pora,
Żeś mężnie walczył w kleckiej potrzebie⁵⁹,
Błogosławiona dusza Tabora
W ostatniej chwili przeczula ciebie.
Ciebie wybrały boże wyroki,
Narzędzie cudu widzimy w tobie,
Pójdźże nawiedzić pasterza zwłoki,
Na dobroczyńcy pomódl się grobie».
Tak doń mówili miejscy rajcowie,
A pan Kotwica grzecznie i skromnie
Wziął go na stronę i cicho powie:
«A na wieczorek przyjdź waszmość do mnie!»

XIV

W dworcu biskupim smutne dziś rano,
Litwa straciła swego pasterza,
Dzwon katedralny głucho uderza,
Niosąc po kraju wieść oplakaną.
Na prostej ławie, prostym kobiercu,
W izbie, gdzie światła iskrzy się siła,
Leży mąż boży — z ręką na sercu,
Już dusza jego... tam, gdzie tęskniła,
Już z wysokości krainy górnej,
Może się patrzy na Litwę drogą!
Księża żałobne pieją nokturny,
Tłumy się ludu cisną, jak mogą,
Żalność rozlana w modlitwie, w śpiewie.
Po wszystkich twarzach łzy bujne biega,
Každy się modli — ale sam nie wie:
Modlić się za nim albo do niego.

XV

Marcin Studziński współ z drugimi,
Gdy się docisnął, wsparty na kuli,
U nóg pasterskich klęknął na ziemi,
Wdzięczną modlitwę lejąc najczulej,
A między ludźmi już rozgłos lata,
Że to jest rycerz, że to ten samy,
Co do miednickiej pierwszy wszedł bramy,

Modlitwa, Marzenie,
Kaleka

⁵⁸snadź (daw.) — widocznie, prawdopodobnie. [przypis edytorski]

⁵⁹potrzeba (daw.) — bitwa a. wyprawa zbrojna. [przypis edytorski]

Że mu sądzona kwota bogata.
Marcin się modli. — Czy dusza wrząca
Dawne mu w sercu wspomnienia budzi?
Czy od zbytniego natłoku ludzi,
Czy z niezliczonych świateł gorąca?
Głowa się mroczy... chwieje się, bładnie,
Ledwie przez ciżbę wyszedł do sieni,
I na podłogę pada bezwładnie,
Jak upadają gromem rażeni.
Długą czy krótką przeleżał chwilę,
On nie pamiętał, a nikt nie zważa,
Ciało obwite w łachman nędzarza,
A dusza strojna w skrzydła motyle,
Przez wspomnień kwiaty, przez wspomnień ciernie,
Leci... o kwiatek, o cierń zahaczy...
To — uśmiech lubéj, co kocha wiernie,
To — krwawa bitwa, to — strój żebraczy,
To — napad zbójców, to rzewna modła,
Przy zacnych zwłokach ojca Tabora,
Wtém go chrapliwa mowa ubodła,
«A powstań waszmość! spać tu nie pora,
Spać tu nie miejsce, wynoś się skoro!»
Żołdak, co w sieniach odprowadzał strażę,
Szarpnął go silnie za rękę chorą
I z progów pańskich wynieść się każe.

xvi

Powstał Studzieński — ale o dziwa!
Strzaskana ręka już go nie boli,
Rana, co w piersiach, już nie narywa;
Odrzucił szczudła — przeszedł powoli
I sam nie wierzy, sam siebie bada,
Czy jest w istocie zdrowym i hożym:
A więc ludowi cud opowiada,
Co mu się trafił przy meżu bożym.
Tłoczy się naród bliski, daleki,
Słucha powieści, cudom zawiera:
Bo sam oglądał rany kaleki
I wierzył w świętość ojca pasterza.
Dzisiaj powiecie: «bajka to stara!»
Anachroniczna ta powieść cała,
Ojczyzna cudu, kruchciana wiara,
Dziś z chrześcijańskich serc uleciała.
A czyż ja mówię, że ona żyje
Lub że dziś nasze czyny okrasza?
Ze starych kronik powtarzam chryję⁶⁰:
Wierzcie, nie wierzcie, jak łaska wasza,
Dzisiaj nie nęcą anioły boże,
Dzisiaj niestraszni piekielni czarci,
Czy cud być może? albo nie może?
Czyśmy go warci? albo niewarci?
Czyśmy już w naszej rozumnej pysze
Wydarli Panu berło z koroną?
Ja w to nie wchodzę, lecz powieść piszę

Cud

⁶⁰chryja (daw.) — rozprawa, mowa, ćwiczenie retoryczne; zbiór humorystycznych anegdot i powiedzeń postaci starożytnych; opowiadka; dziś: awantura. [przypis edytorski]

Z czasów, gdy jeszcze w cuda wierzano.
Marcin Studziński zeznanie cudu
Do katedralnej zaniósł świątyni:
Stało się jawnym w obliczu ludu,
Jak Pan maluczkiem swe łaski czyni.

EPILOG

Dał pan Kotwica wieczór wspaniały,
Powrót obchodzić chciał Marcinowy,
Pięćset kop groszy — to grosz niemały,
Więc go do spółki ciągnął handlowej.
Marcin zezwolił, bo z jego chatą
Spółkę *serdeczną* miał z dawnych czasów;
Więc uradzono na przyszłe lato,
Wspólnie nakupić pereł, hatłasów,
Po drogie wina posłać do Gdańska,
Kupić złotogłów¹, futra sobole,
«A co do reszty... w tém łaska Pańska,
Spuśćmy się całkiem na Jego wolę!»
Odwiódł na stronę pana pisarza,
«Stary kolego! — rzekł mu do ucha —
Czy widzisz waszmość, co mi Bóg zdarza,
Miłoś mieć zięciem takiego zucha».
Pan pisarz miejski pojął te słowa,
Że się z nierównym spotkał szermierzem,
Ale co wyrzekł — milczenie chowa
Kronika stara, z której to bierzem,
Musiał pomyśleć: «niech kat naruszy,
Trzeba odkosza zgryźć po kryjomu!»
Potem wziął czapkę przytulił uszy,
I powędrował cicho do domu.
A tam nauczcie, czy pito wiele?
Wiele zjedzono soli i chleba?
I czy na końcu było wesele?
O tém i mówić, zda się, nie trzeba.

Ten utwór nie jest objęty majątkowym prawem autorskim i znajduje się w domenie publicznej, co oznacza że możesz go swobodnie wykorzystywać, publikować i rozpowszechniać. Jeśli utwór opatrzony jest dodatkowymi materiałami (przypisy, motywy literackie etc.), które podlegają prawu autorskiemu, to te dodatkowe materiały udostępnione są na licencji Creative Commons Uznanie Autorstwa – Na Tych Samych Warunkach 3.0 PL.

Źródło: <http://wolnelektury.pl/katalog/lektura/syrokomla-marcin-studzienski>

Tekst opracowany na podstawie: Władysław Syrokomla, Marcin Studziński. Kartka z kroniki Wilna, nakł. Maurycyego Orgelbranda, Wilno 1859.

Wydawca: Fundacja Nowoczesna Polska

Publikacja zrealizowana w ramach projektu Wolne Lektury (<http://wolnelektury.pl>). Utwór powstał w ramach konkursu "Współpraca w dziedzinie dyplomacji publicznej 2013", realizowanego za pośrednictwem MSZ RP w roku 2013. Zezwala się na dowolne wykorzystanie utworu, pod warunkiem zachowania ww. informacji, w tym informacji o stosowanej licencji, o posiadaczach praw oraz o konkursie "Współpraca w dziedzinie dyplomacji publicznej 2013". Publikacja wyraża jedynie poglądy autora i nie może być utożsamiana z oficjalnym stanowiskiem Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP.

Opracowanie redakcyjne i przypisy: Aleksandra Sekuła, Paulina Choromańska.

Okładka na podstawie: Steven Lilley@Flickr, CC BY-SA 2.0

ISBN 978-83-288-0963-5

Wesprzyj Wolne Lektury!

Wolne Lektury to projekt fundacji Nowoczesna Polska – organizacji pożytku publicznego działającej na rzecz wolności korzystania z dóbr kultury.

Co roku do domeny publicznej przechodzi twórczość kolejnych autorów. Dzięki Twojemu wsparciu będziemy je mogli udostępnić wszystkim bezpłatnie.

Jak możesz pomóc?

Przekaż 1% podatku na rozwój Wolnych Lektur: Fundacja Nowoczesna Polska, KRS 0000070056.

Pomóż uwolnić konkretną książkę, wspierając **zbiórkę na stronie wolnelektury.pl**.

Przekaż darowiznę na konto: **szczegóły na stronie Fundacji**.